

MÁRTON VERA

Svejk: Bodrogi Gyula

A József Attila Színház Bodrogi Gyula dramatizálásában és főszereplésével mutatta be az évad végén a *Svejket*. Bár e cikkben nem a dramatizáló, hanem a színész Bodrogi teljesítményét szeretném méltatni - mégis kell néhány szót ejtenem a dramatizálásról is. Az előadást elemző kritikák elég részletesen foglalkoztak az új színpadi feldolgozás erényeivel és hibáival. Én elsősorban olyan értelemben szeretnék ehhez hozzászólni, hogy milyen nehézségekkel kellett megküzdenie a színésznek, milyen különleges feladatokat jelentett a „közreműködés” az új színpadi változatban.

Epikus mű színpadi feldolgozása általában nem tudja teljes mélységében és sokrétűségében visszaadni az eredeti alkotást. Ennek ellenére születhet sikeres színpadi mű - főleg akkor, ha a színpadi feldolgozó egyenrangú tehetség (színdarabírói tehetség) az eredeti mű szerzőjével. De még ha a színpadi író az epikaival egyenlő értékű művet hoz is létre, akkor is elsikkadnak bizonyos motívumok, mások pedig nagyobb súlyt kapnak. A drámai műfaj törvényei mások, a színpad sűrítettebb, ökonomiku

sabb ábrázolást, zárt kompozíciót stb. kíván.

Hašek regényének dramatizálása különösen nehéz feladat. A regény szerkezetileg laza, sok apró epizódból, „anekdotából” áll össze. Egységessé az író mondanivalója, szemlélete, sajátos stílusa teszi. Ez utóbbi nem érvényesülhet a színpadon úgy, mint a regényben. A jókedvű bőséggel ömlő anekdoták - amelyeknek mélységét és sajátos ízét épp az a mód adja meg, ahogyan az író elbeszéli - a színpadon szükségszerűen szüksézvauakká és szürkébbé válnak. Mondhatnánk úgy is, hogy csak a „poénok” hangzanak el.

És itt lép előtérbe a színész szerepe: amit a dramatizálás az előbb említett nehézségek miatt nem tudott megvalósítani, azt a színház „színházi” eszközökkel, elsősorban a színészi játékkal pótolja. A *Svejk* esetében a munka oroszlánrésze természetesen a címszerepet alakító színésznek jut, aki állandóan jelen van a színpadon, és személyével, jelenlétével segít összefogni a produkciót.

Látszólag nem jelentős probléma, a *Svejket* játszó színész számára azonban az is nehézség, hogy *Svejk*, mint minden népszerű irodalmi hős, sokak kedvence, akit ki-ki a maga ízlése szerint képzel el, és a színész által teremtett színpadi alak mindenkinek meg kell feleljen.

Svejk, a könyvbéli *Svejk*, egyébként is rendkívül bonyolult, sokrétű és sokféleképpen értelmezhető figura. Hašek meg-

teremtett, teljes ellentmondásosságában ábrázolt egy tipikus cseh kispolgárt, azokat a tulajdonágait túlozva el a szatíra eszközeivel, amelyek legalkalmasabbak voltak arra, hogy gyilkos gúnnyal mondhasssa el véleményét a rendszer kegyetlenségéről, korlátoltságáról, idejétmúltságáról. Hašek a regényben ezt zseniálisan oldotta meg.

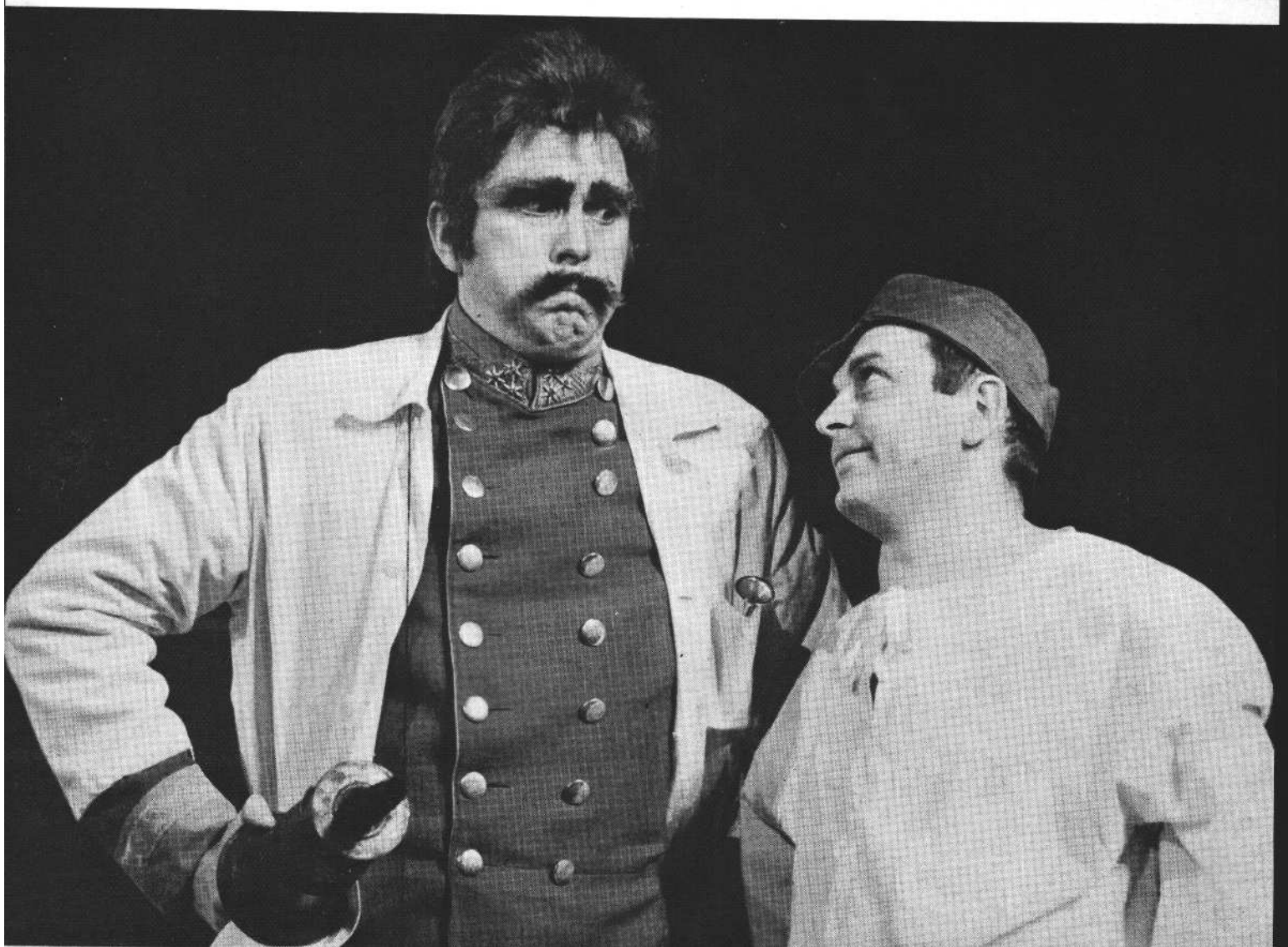
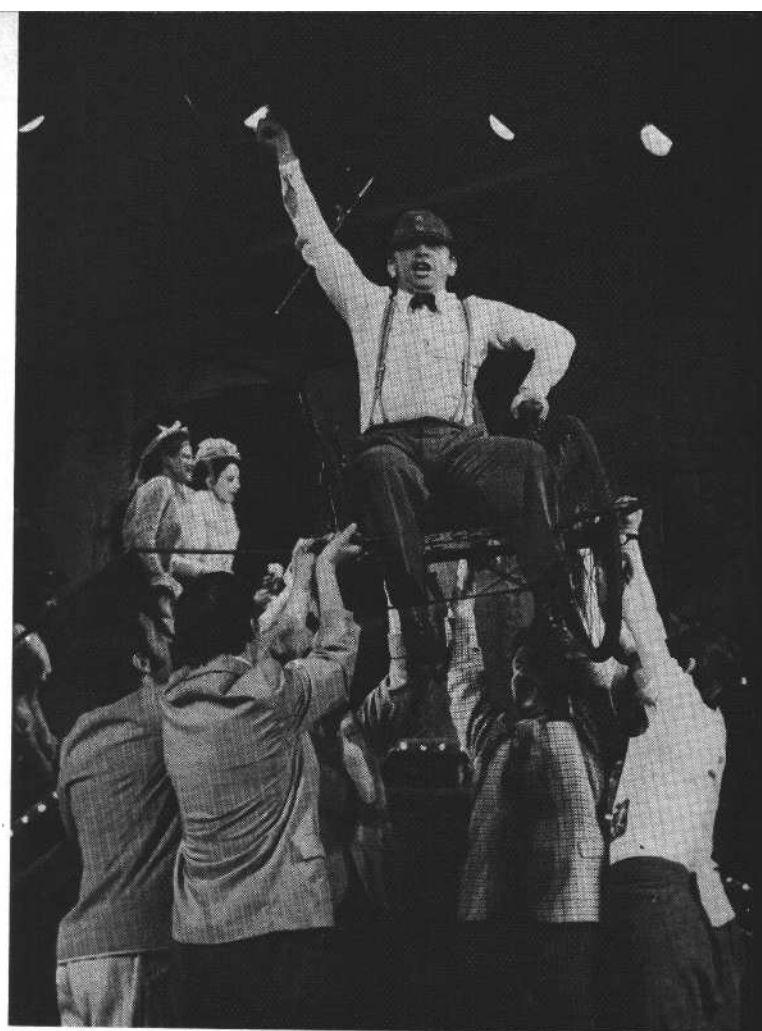
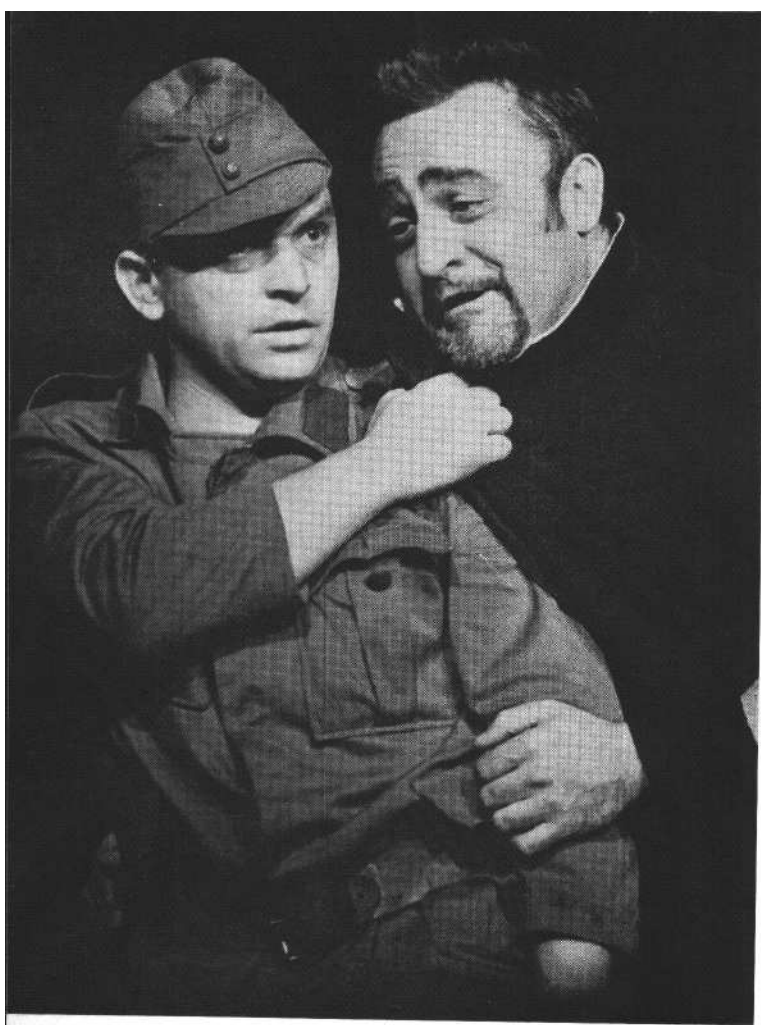
A színpad azonban leegyszerűsít. A színésznek is választania kell, hogy mit hangsúlyoz, mit játszik el ebből: a típust - ez esetben elhalványul az ironia, a gyilkos gúnyt; vagy a túlzó, szatirikus elemeket emelj ki, akkor viszont a figura veszíti el szeretetreméltó naivságát, együgyűségét.

Bodrogi alakításának legfőbb erénye az, hogy ezt a dilemmát sikeresen oldja meg. Az ő *Svejkje* elsősorban és mindenekelőtt ember: egyszerű, őszinte, ki-szolgáltatott kisember. Az a haški emberke, akiről a darab befejező szavai így szólnak: „A prágai utcán járva találkozhattok egy, ütött-kopott férfival, aki maga sem tudja, milyen jelentős szerepet játszott a nagy idők történetében. Ha megkérdeznék, *hogy* hívják, egyszerűen így fellelne: *Svejk* vagyok.”

De amíg ezek a befejező és összegező szavak elhangzanak, sok mindent kell Bodroginak eljátszania, hogy az általunk is ismert és kedvelt *Svejket* lehetőleg a legteljesebben és legmeggyőzőbben állítsa elénk. És hogy még egy színészi-színpadi problémát említsek: *Svejk* nem drámaian fejlődő, hanem „visszatérő”

BODROGI GYULA ÉS VOITH ÁGI A SVEJKBEN (JÓZSEF ATTILA SZÍNHÁZ) (Iklády László felvétele)

HAŠEK: SVEJK HÁTORSZÁGBAN
(JÓZSEF ATTILA SZÍNHÁZ)
BODROGI GYULA (SVEJK) ES HORVÁTH GYULA
(KATZ) (Iklády László felv.)

BODROGI GYULA SVEJK SZEREPÉBEN (JÓZSEF
ATTILA SZÍNHÁZ) (Iklády László felv.)

figura. Minden epizódban önmagát ismétli. Bodrogi Svejke sem változik alapvetően a jelenetek során, de minden új szituációban, minden új szereplő fel-lépésekor arra törekszik, hogy a figura egy-egy tulajdonságát felmutassa, és ezzel az ábrázolást mélyebbé, sokoldalúbbá tegye.

Az első két epizódban megfontoltan korlátozott, saját bölcsességében megingathatatlan kispolgárként lép, illetve kacszák elénk. Mindenről megvan a maga véleménye, s ez derűvel, együgyű optimizmussal tölti el. Ruházata is erről árulkodik: egy fokkal „méltóságosabb”, mint egy facér kutyakereskedőhöz illik. A lassú, kimért mozdulatok, a határozottan csengő mondatok - amelyekben bőduletes marhaságok keverednek a népi bölcsességgel - saját személyének fontosságát hangsúlyozzák: „Ha én a Kehely vendéglőben azt mondom, hogy két korsóval hozzanak, akkor nekem kettővel hoznak. Mert a Svejke névnek hitele van.” A mozdulat, ahogy kalap-ját, botját kézbe veszi, ahogy a széken ül, vagy a sörét issza - mind egy-egy jellemző vonás a békebeli cseh kispolgár portréjához.

A bevezető jelenetek után következnek a Svejke igazi kalandjai a háborús háttérben. Ragaszkodása a megszokotthoz, a civil formákhoz, békebeli közterületekhez - újabb és újabb konfliktusokba viszik a jámbor Svejket. A kispolgár természetes, együgyű logikája minduntalan szembe kerül az uralmon levők rafinált, generációkon keresztül kimunkált logikátlanságával. A regénybeli jelenetek olyan ellenállhatatlan, markáns humorral vannak megírva, hogy az a színpadra egyszerűsített cselekményben sem tud elsikkadni. De fennáll a veszély, hogy leegyszerűsödnek szórakoztató kabarétréfákká. A színész alakítása adja ezekhez azt a többletet, melynek révén a jelenetek és a figura mélyebb értelmet kapnak. Bodrogi a nevetségesen túl meg

HAŠEK; SVEJK A HÁTORSZÁGBAN
(JÓZSEF ATTILA SZÍNHÁZ)
ÚJRÉTI LÁSZLÓ ÉS BODROGI GYULA
(Iklády László felv.)

tudja éreztetni a kisember teljes kiszolgáltatottságát, megalázottságát is. A rendőrkapitánysági és a törvényszéki kihallgatásokon a készséges, túlbuzgó beismerés, a „hülyeség” túljátszása az ő játékában a védekezés, a túlélés egyetlen módját is jelenti. Emlékezetes pillanat, amikor a kidobások, a tettlegességek után zavartan porolgtatja, igazgatja ruháját, megpróbálja menteni, nem a helyzetet, saját méltóságát. A néhány gyilkosan gúnyos mondat - „kicsit ordítanak az emberre, aztán kirúgják. Régebben sokkal kellemetlenebb volt az ilyesmi. Mert tüzes vasakon kellett járni...” Bodrogi játékkal kiegészítve kap tragikomikus hangsúlyt.

A Helyőrségi Kórházban, a katonaságnál (Katz, Lukás) játszódó jelenetekben Svejke-Bodrogi lelkes buzgósága, teljes és odaadó szolgálatkészsége minden karikírozás, tudatos gúnyolódás, leleplező szándék nélkül válik ellenállhatatlanul humorossá és leleplezővé. Szemében teljes ártatlansággal, arcán őszinte buzgalommal hajtja végre a kapott parancsokat, melyekről, minél hívebben és odaadóbban teljesíti őket, annál inkább kiderül, hogy mekkora marhaságok. Színészi remeklás a minisztérium gyakorlása Katz lelkésznel. Bodrogi arcán feszült figyelem, valósággal szorongás ül, mozdulataiban ugrásra kész feszültség, hogy a komplikált feladatot (azt ugyan-is, hogy Katz fütyére a lelkész jobb oldaláról átmenjen bal oldalára) minél tökéletesebben hajthassa végre. S mikor ez sikerül: teljes a feloldódás és boldogság, ragyog örömben és büszkeségében. A szenilis és bornírt Kraus von Zillergut ezredes legbárgyúbb szavainál a szalutálás fontosságáról („Miért háborúzunk? Azért, hogy szalutálhassunk!”) is eke-sebben és leleplezőbben beszél az a teljes, mindent elsősorló odaadás, ahogy Bodrogi szalutál, menetel, jobbra és hal-ra átot csinál. A lelkét adja bele.

A második felvonás záróképében Bodrogi megint teremt egy olyan pillanatot, amikor a vígjátéki szituációban a darab és a figura mélyebb, tragikusabb értelmét is megmutatja. Katz lelkész zavart közlésére, hogy végérvényesen elkártyázta őt, Svejke néhány jelentéktelen, hét-köznapis, szinte bocsánatkérő mondatot mond csak: „Legalább jó kövér volt a bank? Vagy csak az első betevőnek tetszett lenni? ...” Zavartan, Katz helyett is szégyenkezve, szemérmesen néz maga elé, aztán észrevéve, hogy Katz közben elaludt, arcán végigvonul a teljes kétség-

beesés, a megalázottság, a tehetetlenség és végül a belenyugvás: hiába minden buzgósága a szolgálatban, törekvése, hogy emberi kapcsolatra tegyen szert - nem ember, csak egy puccer, akit el lehet kártyázni. Aztán feszesen szalutálva az alvó Katz lelkésznek, elkacsázik az újabb szolgálat felé. S ezzel a „svejke” elvonulással és egy könnycsepp jelzésével azt is eléri, hogy a jelenet nem válik giccsesen érzelmessé.

Még jó néhány részletet fel lehetne idézni Bodrogi átgondolt, elmélyült, okosan elemzett Svejke-alakításából, amely bizonyíthatná, hogyan igyekezett a színész minél teljesebb képet adni a jól ismert figuráról. És ha mindet felidéznénk, még mindig maradna hiány-érzetünk, mert a regénybeli Svejke így is gazdagabb, sokrétűbb. Azt szerettem volna kiemelni, hogy Bodrogi hogyan ragadta meg és ábrázolta a figura legfontosabb, legáltalánosabb mondanivalót hordozó tulajdonságait; hogy nem a könnyebb megoldást választotta, nem Bodrogi-Svejke volt, a közönség kedvelt vígjátéki színésze, hanem „egyszerűen Svejke”.

HELMUT KAJZAR,

akit eddig a legfiatalabb lengyel rendező-nemzedék ígéretes tagjaként tartott számon a kritika, most a wroclawi Teatr Wspólczesny színpadán drámával jelentkezett, mely a *Paternoster* címet viseli. Kajzar elsősorban Rózewicz-rendezéseivel vált ismertté, s most egyik kritikusa, A. W. Kral a *Paternoster* rózewiczzi ihletésű darabnak nevezi. A színpadon gyermek-kori emlékek, a sziléziai Cieszyn alakjai kelnek életre, hogy a színpad törvényeit kitűnően ismerő író jóvoltából a költői metafora és a realista megfigyelés szerencsés ötvözetével drámahősökké emelkedjenek. A főhős, Józio hazatérése a darab alaphelyzete, s a konfliktus a várost járt, gyermekkori világától elidegenedett fiú és a családi szokások, tradíciók össze-ütközése. Ezt a reális konfliktust tölti ki költői tartalommal és motiválja a fiú gyermekkori emlékeinek, szimbolikus mese-alakjainak feltámadása, amit Jerzy Ja-rocki rendezése meg is változtat a színpadon. A *Paternoster* egy másik méltatója, Tan Blonski szerint a darab - álom: „A hős álma, aki megálmodja a tékozló fiú hazatérését. Egy lehetetlen, képtelen hazatérést, amilyen a valóságban sohasem lesz.” Ez a hatalmas drámai menekülés adja a wroclawi előadás ritmusát. Jarocki kitűnően építette fel a bonyolult akció-sorozatot, s a szavak és helyzetek látszólagos káoszából világos, tiszta előadást teremtett.